

La didàctica de la prehistòria als instituts gironins: realitats i possibilitats

*per Pau Martín Machín**

* Pau Martín Machín és arqueòleg i professor de ciències socials a l'Institut de Vidreres

INTRODUCCIÓ

Durant els anys que vaig passar treballant en la recerca arqueològica i en la difusió del patrimoni, em preguntava com s'estaria explicant la prehistòria i l'arqueologia als estudiants dels instituts gironins.

Com tants arqueòlegs, he deixat l'arqueologia de camp per passar a la docència en Ciències Socials i ja fa 4 anys que treballa com a professor de secundària. Ara doncs, havent estat als dos costats de la trinxera, és potser el moment de posar en comú una sèrie de reflexions sobre la difusió de l'arqueologia i la prehistòria a les aules.

La voluntat del meu article és que aquest pugui ser d'utilitat a tots aquells arqueòlegs i/o professors d'institut, que vulguin difondre els coneixements dels jaciments prehistòrics gironins als visitants o estudiants.

LA PREHISTÒRIA SEGONS ELS CURRÍCULUMS VIGENTS DEL DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT. NORMATIVA I REALITAT

Els continguts a tractar en els instituts catalans venen dictats per la normativa estatal i autonòmica. Concretament els trobem a la Llei Orgànica d'Educació 2/2006, de 3 de maig (LOE), la Llei d'Educació de Catalunya 2009, de 20 de gener (LEC), i el Decret 143/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria en aquesta comunitat (DOGC núm. 4915 de 29.06.2007).

Figura 1. Classes de prehistòria amb pissarra digital interactiva. Institut de Vidreres.

Segons els Currículums i itineraris que dictaminen aquestes lleis, i que distribueixen els temaris segons els cursos, la prehistòria es treballa únicament al primer curs de l'ESO (alumnes de 12-13 anys, l'antic 7è d'EGB). Els continguts històrics s'ordenen cronològicament des de primer fins a 4rt curs de l'ESO i això fa que la prehistòria s'imparteixi en la part inicial del primer curs.

Tractar la prehistòria tan aviat té avantatges i inconvenients. Si d'una banda els alumnes són encara poc madurs intel·lectualment, i l'abstracció que els requereixen certs conceptes del període se'ls fa molt difícil d'assolir, d'altra banda mostren una gran curiositat per tot allò que ells associen a l'arqueologia. És cert que sovint els interessa la part romàntica o de grans "descobriments" (sovint per influència cinematogràfica) que ells associen a la tasca dels arqueòlegs, però el docent pot aprofitar aquest interès inicial per engrescar-los en l'explicació del desenvolupament real de la recerca arqueològica.

Cal tenir en compte que sovint els objectius educatius de l'ESO no se centren només en la memorització d'una sèrie de conceptes teòrics, sinó sobretot en l'assoliment d'una sèrie de procediments o mètodes d'aprenentatge. Així per exemple, no es tractaria només d'aprendre les etapes en què es subdivideix la prehistòria, sinó també d'entendre, comprendre i saber utilitzar les eines i recursos de què disposem per tal de conèixer-la i treballar-la, com ara un fris cronològic o una taula comparativa.

Les directrius normatives formen un cos teòric que a vegades és difícil d'adaptar al funcionament real de les aules d'avui dia. Recordem que l'Educació és des de fa uns anys obligatòria fins als 16 anys, és a dir fins a 4rt d'ESO, si és que l'alumne/a no repeteix cap curs. Els grups-classe estan formats d'una mitjana entre 25 i 30 alumnes.

Figura 1.2. Classes amb ordinadors portàtils dins el programa 1x1. Institut de Vidreres.

Entre aquests grups trobem molta diversitat, tant pel que fa a l'interès i al comportament, com pel que fa a les capacitats i ritmes d'aprenentatge. Cal tenir en compte que tant l'elevat nombre d'alumnes per aula com la gran diversitat condiciona el ritme de les classes i marca les possibilitats reals de la matèria a impartir, molt més del que la marquen els teòrics currículums vigents. Per sort existeixen avui dia un gran nombre de materials adaptats per ajudar a aquests alumnes. En algun cas podem trobar llibres amb el mateix contingut, però adaptats per a novinguts o alumnes amb ritme d'aprenentatge més lent. Per a adaptacions més profundes, continuen sent molt vàlids els dossiers elaborats ja fa uns anys dins el *Programa d'Educació Compensatòria*, que sintetitzen de manera molt senzilla els principals conceptes a assolir.

Una novetat important a tenir en compte és la incorporació massiva dels instituts catalans, durant els cursos 2010-2011 i 2011-2012, als anomenats Plans Educatius Digitals (anomenats 1x1 i 2.0). Es tracta d'un gran canvi, si bé sobretot a nivell instrumental, doncs es tracta de deixar en segon terme els llibres en paper i les pissarres tradicionals i substituir-les progressivament per ordinadors portàtils, llibres digitals *online* i pissarres digitals interactives. L'experiència és tan recent que és aviat per fer balanç, però aquest seria ara positiu segons l'opinió de la majoria d'alumnes i docents.

LA PREHISTÒRIA A TRAVÉS DELS LLIBRES

He recollit i comparat els continguts dels diversos llibres de primer d'ESO de les 6 principals editorials presents als d'instituts de Catalunya: *Barcanova, Cruïlla, Text-La*

Galera, Santillana, Teide i Vicens Vives, per tal d'observar-ne les diferents maneres que tenen d'explicar la prehistòria. Totes elles disposen avui de llibres digitals, però a la vegada mantenen encara les edicions en paper. Si bé les activitats i els recursos disponibles (webs, links...) són més nombrosos en les edicions digitals, els continguts tractats són pràcticament els mateixos.

La majoria de llibres de text de les editorials que s'empren a Catalunya dediquen a la prehistòria només una Unitat (un tema) de les 15 o 16 que formen part del llibre, de les quals la meitat corresponen a l'apartat d'història, i l'altra meitat a l'apartat de geografia. Els professors disposem aproximadament d'entre 2 o 3 setmanes per a desenvolupar cada unitat. Així doncs el temps real de què es disposa per explicar tota la prehistòria és d'entre 6 i 9 classes.

Figura 2. Maleta didàctica Prehistòria i Arqueologia a l'Alta Garrotxa. Consorci de l'Alta Garrotxa.

Tenint en compte que abracem des dels primers homínids fins a l'edat dels metalls, i des dels inicis a l'Àfrica fins a la prehistòria de Catalunya, és complex i difícil aconseguir que l'alumnat entengui la magnitud i lentitud dels canvis evolutius, tant a nivell biològic com cultural.

El més habitual és distribuir els continguts de la unitat de prehistòria en 6 apartats, dedicant 2 pàgines del llibre a cadascun dels apartats:

- L'evolució humana.
- El paleolític.
- El neolític.
- L'Edat dels metalls.
- La prehistòria a la Península Ibèrica.
- La prehistòria a Catalunya.

A continuació explicarem de manera més detallada quins aspectes es tracten en cadascun d'aquests apartats.

En l'apartat inicial s'expliquen les diferències evolutives des dels *Australopithecus* fins els *Sapiens-Sapiens*. Es simplifica l'arbre genealògic centrant-se en 5 tipus biològics: *Australopithecus*; *Homo Habilis*; *Homo Erectus*; *Homo Neanderthalensis* i finalment *Homo Sapiens Sapiens*. Es sol acompanyar el text amb imatges i dades d'Homínids i Homos que permetin una comparació visual.

El segon apartat, el paleolític, s'exposa el mode de vida caçador-recol·lector, amb la vida nòmada i aspectes parcials com les eines de pedra, el foc i l'art.

En l'espai dedicat al neolític s'explica l'inici i la difusió de l'agricultura, la ramaderia i la vida sedentària, així com l'aparició de noves eines i noves tècniques associades a les noves formes de vida.

L'apartat dedicat a la prehistòria més recent, l'edat dels metalls, mostra l'aparició de la metal·lúrgia, els profunds canvis en la complexitat societat i el fenomen cultural del megalitisme.

Una vegada explicats els conceptes de la prehistòria a nivell general, els alumnes passen a veure exemples més propers dels mateixos continguts generals, però ara centrant-nos en els jaciments documentats a la Península Ibèrica i a Catalunya.

A la Península Ibèrica, a més d'explicar les particularitats cronològiques i culturals, s'estudien de manera més detallada els jaciments de la Sierra d'Atapuerca i les pintures de les coves d'Altamira.

En el darrer apartat, el dedicat a la prehistòria a Catalunya, els jaciments de referència són Talteüll, les Coves de Serinyà i les mines neolítiques de Gavà. Tots aquests continguts descrits solen estar poc actualitzats i no difereixen gens dels que apareixien en els llibres de text fa 20 anys (sí ho fan en els aspectes didàctics i visuals). Potser la "novetat" és l'aparició del jaciment d'Atapuerca i de les mines de Gavà. Sobta que ni s'esmenti en cap llibre de text un jaciment avui dia tan destacat com el poblat neolític lacustre de la Draga (Banyoles).

Queda clar doncs que es vol explicar la prehistòria d'una manera molt sintètica i amb l'objectiu de què quedin clars els punts més representatius de l'època.

LA PREHISTÒRIA FORA DELS LLIBRES

Si bé la base de les classes de socials continua essent la lectura comprensiva, explicació i posterior realització d'exercicis del llibre, avui dia es porten a terme diverses activitats que van molt més enllà d'aquestes pràctiques tradicionals. Veiem un repàs de les múltiples activitats relacionades amb la difusió de la prehistòria que es porten a terme en els instituts gironins, ja sigui dins o fora dels centres.

Dins de les aules

Els recursos més habituals emprats pels docents són sobretot audiovisuals, i consisteixen en passar pel·lícules de ficció o documentals. Avui dia hi ha materials audiovisuals excel·lents i molt didàctics, ja que les animacions per ordinador han permès recrear molts aspectes del passat que difícilment eren imaginables pels alumnes d'alguna altra manera. Dues fonts per a trobar materials audiovisuals són la web de *filmaffinity*, per a continguts generals i la web *edu3.cat* per a jaciments catalans.

Pel que fa als recursos informàtics, a més dels ja esmentats llibres digitals, podem trobar molt material d'ampliació de continguts a la xarxa (com *xtec.cat* o *edu365.cat*). També es poden trobar algunes activitats del programa *jclíc* relacionades amb la prehistòria (es poden trobar a la biblioteca de recursos de la zona *jclíc* de la web d'*xtec*). Darrerament s'està portant a terme una digitalització exhaustiva de les aules dels instituts catalans. La incorporació dels llibres digitals ha obert noves possibilitats, doncs les diferents editorials incorporen petits audiovisuals o enllaços a múltiples recursos externs.

Un altre dels possibles recursos, sovint poc utilitzat, és la possibilitat de portar un arqueòleg a l'aula que expliqui en què consisteix la seva feina. És una manera molt interessant d'apropar la realitat de la recerca arqueològica a l'alumnat, que sempre mostra més atenció als professionals externs que als propis docents, per considerar la xerrada com un fet més "autèntic" i poc habitual. La xerrada resulta interessant, no només pel coneixement dels aspectes específics de la disciplina arqueològica en sí, sinó per la recerca en general i per les condicions laborals en particular. A aquest efecte, cal comentar que són nombrosos els instituts gironins que compten amb algun professor de Socials que en una etapa laboral anterior ha participat en excavacions arqueològiques de manera professional, i per tant pot realitzar la xerrada ell mateix o contactar amb algun company encara en actiu.

Una altra variant és la possibilitat de realitzar tallers a les aules, habitualment en grups de 3 o 4 alumnes i emprant materials relacionats amb la prehistòria. El més habitual és fer servir reproduccions o materials autèntics. Resulten molt funcionals les *maletes didàctiques* i materials auxiliars disponibles als Centres de Recursos Pedagògics.

Fora de les aules

Una de les activitats que els alumnes poden realitzar fora de les aules, són les *sortides*, que els permeten englobar en una mateixa experiència l'observació directa, l'explicació i l'experimentació pràctica, facilitant així el seu procés educatiu.

Figura 3. Grup d'alumnes visitant l'excavació de la Draga.

Figura 4. Cabanes al Parc Neolític de la Draga.

Figura 5. Visites al laboratori de camp de la Rectoria d'Oix durant l'estada dels arqueòlegs de la Cova 120.

Figura 6. Taller didàctic de ceràmica. Arqueolític.

Cal tenir en compte, però, que les sortides tenen l'inconvenient de que suposen una despesa mitja d'entre 10 i 15 euros per alumne, si tenim en compte els costos dels autobusos i de les pròpies activitats. Aquest preu, que pot semblar poc important, fa que alguns alumnes no puguin o no vulguin participar de les sortides. Les visites a jaciments parteixen sempre d'una visita guiada portada a terme per part de guies o monitors (que sovint a la vegada són arqueòlegs); aquesta visita es complementa habitualment amb tallers didàctics sobre diverses activitats prehistòriques: cacera, pintura, teixit, ceràmica....

Les sortides, més habituals que es realitzen en el marc de la prehistòria gironina són en primer lloc la visita al *Parc Neolític de la Draga* (Banyoles); en segon lloc, el *Parc Arqueològic de les Coves de Serinyà*, i en tercer lloc les activitats educatives realitzades per la seu a Girona del *Museu d'Arqueologia de Catalunya*. També en ocasions cal tenir en compte la visita a exposicions temporals, sovint itinerants, que solen oferir la possibilitat de visites guiades i en alguns casos també de tallers didàctics.

Resulta d'especial interès, a més de ser gratuïta, la visita a jaciments arqueològics en procés d'excavació. Els alumnes poden observar "en viu i en directe" com treballen els arqueòlegs i a més escoltar de la mà d'ells mateixos les novetats del jaciment i el dia a dia de la seva feina. Cal tenir però en compte, que la majoria d'excavacions es fan a l'estiu, quan no hi ha classes, i que les d'urgència, resulten més complicades de visitar per part dels estudiants, doncs s'ubiquen sempre al voltant d'edificis o serveis en construcció.

VALORACIONS FINALS I PROPOSTES

Durant els darrers anys, la didàctica de la prehistòria, com la de la resta de Ciències Socials, ha realitzat avenços considerables. El volum de materials i d'activitats disponibles, així com la qualitat i diversitat dels mateixos ha augmentat de manera notable.

El problema és que el nombre d'hores de què disposen els alumnes i els docents és limitat i les dificultats del dia a dia poden arribar a desanimar al més entusiasta. Malgrat això l'ensenyament de la prehistòria des dels instituts, o agafant a aquests com a eix vertebrador, ha de ser un element clau de la divulgació del nostre passat i de la valoració del nostre patrimoni.

Considero especialment recomanable l'apropament directe dels alumnes a la tasca arqueològica actual, mitjançant les visites a jaciments o les xerrades dels professionals que hi treballen. D'una banda s'aconsegueix un major interès per la proximitat geogràfica dels alumnes als jaciments locals i comarcals i de l'altra es dona a conèixer el patrimoni arqueològic gironí.

Respecte a la consolidació dels coneixements, o a l'absència de la mateixa, que sovint tant desespera als docents, voldria afegir una reflexió optimista: no hi ha cap major èxit per algú que vol compartir els "seus" coneixements que ser capaç d'encendre l'espurna de l'interès i la il·lusió, ja que si s'aconsegueix, aquesta es manté viva quan les dates, els noms i els conceptes s'han esvaït. Cal doncs que persistim en els intents de motivar als alumnes en el coneixement de la seva prehistòria.

FONTS CONSULTADES

ALBET, A i altres. *POLIS 1. Ciències socials, geografia i història*. Vicens Vives, 2010.

ALBET, A. i altres *POLIS 1. Ciències socials, geografia i història. Quadern per a la diversitat*. Vicens Vives, 2010.

ALCOVERRO, J i altres. *Geografia i Història 1r d'ESO*. Editorial Teide, 2007

BOJ, I. *Retorn a la prehistòria*. Rafael Dalmau, 2000.

CABALLERO, JM i altres. *Ciències Socials, geografia i història*. Santillana, 2010.

CORTÉS, X i altres. *Ciències Socials 1r Curs*. Text-La Galera, 2010

GÓMEZ, X I REULA, J. *Ciències socials, 1r Cicle d'ESO 1. Cruilla Proj. 3.16*, 2010

TRAPAT, CRISTÒFOL i altres. *Socials, 1r d'ESO*. Editorial Barcanova, 2010

<http://www.ub.edu/histodidactica/> (Recursos per a la Didàctica de la Prehistòria)

<http://www.xtec.es/recursos/socials/historia.htm>. Infinitat de recursos pel professor.

<http://www.edu365.cat/eso/muds/socials/index.htm>. Recursos per a l'alumnat.

www.xtec.es/sgfp/llicencies/200809/memories/1991m.pdf. Temari de primer d'ESO adaptat de manera excel·lent en forma de dossier imprimible i fotocopiable.

<http://clic.xtec.cat/ca/index.htm>. Per a trobar activitats del programa *jclíc*.

<http://www.filmaffinity.com/es/movietopic.php?topic=694593>. Per cercar pel·lícules, sèries o documentals sobre la prehistòria universal.

<http://www.edu3.cat/> Per a programes emesos per Televisió de Catalunya.

Prehistòria i Arqueologia a l'Alta Garrotxa. Maleta didàctica. Disponible al Consorci de l'Alta Garrotxa

El Paleolític i el Neolític. Maletes didàctiques d'Arqueolític. Disponibles als Centres de Recursos Pedagògics.